

Grzegorz Matysek

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

e-mail: grzegorz.matysek@umcs.lublin.pl

WPLYW NIEŚCIAĞALNYCH WIERZYTELNOŚCI NA PODSTAWĘ OPODATKOWANIA PODATKIEM DOCHODOWYM – WYBRANE PROBLEMY

THE IMPACT OF UNCOLLECTABLE DEBTS ON THE BASIS OF INCOME TAX – SELECTED ISSUES

DOI: 10.15611/pn.2017.488.10

JEL Classification: H21, H25, K34

Streszczenie: Analiza orzecznictwa sądów administracyjnych, stanowisk organów podatkowych oraz poglądów przedstawianych w doktrynie pozwala na postawienie tezy o braku odpowiednio precyzyjnych norm prawnych regulujących w podatkach dochodowych skutki zdarzeń, których przedmiotem są wierzytelności. Z uwagi na to, że wierzytelności są naturalnym elementem życia gospodarczego, istniejący w tym zakresie stan niepewności prawa można uznać za jeden z istotnych mankamentów systemu opodatkowania dochodów przedsiębiorców w Polsce. Celem artykułu jest próba rozstrzygnięcia zagadnienia, jakie przesłanki prawne i ekonomiczne winny decydować o zasadach ustalania wartości wierzytelności nieściągalnych, które – dzięki zakwalifikowaniu ich do kategorii kosztów uzyskania przychodów – wywierają istotny wpływ na wysokość podstawy opodatkowania podatkiem dochodowym. W artykule zaprezentowana została argumentacja wskazująca na konieczność zmiany obowiązujących w tym zakresie regulacji prawnych.

Słowa kluczowe: opodatkowanie dochodów przedsiębiorców, wierzytelności nieściągalne, podatek dochodowy, koszty uzyskania przychodów.

Summary: Rulings of administrative courts, tax authorities' positions and views presented in the doctrine justify the thesis that in Poland there are no sufficiently precise legal standards regulating in income tax the effects of events which have as their object receivables. Due to the fact that receivables are a natural element of economic life, legal uncertainty can be considered as the major deficiency of the entrepreneurs' income taxation system in Poland. The purpose of this article is to identify the legal and economic determinants affecting the value of uncollectable debts, which (when qualified as the revenue earning costs) have a significant impact on the amount of taxable income tax base. The article presents arguments justifying the necessity of a change in current tax regulations.

Keywords: taxation of entrepreneurs' income, uncollectable debts, income tax, revenue earning costs.

1. Wstęp

Przesłanki obrotu wierzytelnościami są zróżnicowane. Zaliczyć do nich należy m.in. chęć uniknięcia przez przedsiębiorcę kosztów postępowania sądowego lub komorniczego, skrócenie okresu oczekiwania na uzyskanie środków od dłużnika (poprawa płynności finansowej), wyeliminowanie ryzyka nieściągnięcia wierzytelności w ogóle czy też tylko uproszczenie rozliczeń płatniczych. Rynek obrotu wierzytelnościami w Polsce nieustannie rośnie [Szablowska 2010, s. 571-584; Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową 2010].

2. Wierzytelności w prawie podatkowym

Problematyka wierzytelności nie jest obca prawu podatkowemu. Podstawowe akty prawne odnoszące się do sfery przedsiębiorców – tj. ustawa o podatku dochodowym od osób prawnych [Ustawa z 15 lutego 1992], ustawa o podatku dochodowym od osób fizycznych [Ustawa z 26 lipca 1991], ustawa o podatku od towarów i usług [Ustawa z 11 marca 2004] – zawierają regulacje bezpośrednio odnoszące się do wierzytelności, regulując w pewnym zakresie prawa i obowiązki zarówno wierzycieli, jak i dłużników.

Jak pokazuje praktyka, stosowanie tych regulacji wywołuje liczne trudności interpretacyjne¹.

Prawodawca dostrzega konieczność uwzględnienia w regulacjach odnoszących się do zasad opodatkowania dochodów specyfiki zdarzeń gospodarczych, których przedmiotem są wierzytelności, podejmując nawet w ostatnich latach próbę wykorzystania tej gałęzi prawa do zwalczania praktyk „złych długów”. Organy władzy publicznej jako beneficjenci wpływów podatkowych są również zainteresowane eliminacją tego rodzaju sytuacji, gdyż trudności ze ściąganiem przez przedsiębiorców należności od kontrahentów mogą się przekładać na poziom i terminowość wpływów należnych od tych przedsiębiorców z tytułu podatku dochodowego. Ponadto generalna zasada memoriałowego ujmowania zdarzeń gospodarczych dla celów opodatkowania dochodów przedsiębiorców, w połączeniu z postulowaną przez doktrynę prawa podatkowego zasadą sprawiedliwości opodatkowania², powodują, że szczegółowe rozwiązania odnoszące się do wierzytelności muszą być w prawie podatkowym uwzględnione, tak by podatek dochodowy we właściwy sposób nawiązywał do zdolności płatniczej podatnika i jednocześnie nie ztracał cech podatku dochodowego. Im bowiem jest większy rozdźwięk pomiędzy faktyczną nadwyżką ekonomiczną generowaną przez podatników (zyskiem) a dochodem do opodatkowa-

¹ Zobacz m.in.: [Małecki, Mazurkiewicz 2017, s. 665-678; Borszowski, Huchla (red.) 2014, s. 169-175; Borowicz 2009, s. 229-234].

² Zasadę sprawiedliwości należy traktować jako uniwersalną normę, która wyraża wzór, jak powinien zachować się prawodawca podatkowy. Kształtowanie obciążeń podatkowych powinno zatem być sprawiedliwe [Gomułowicz 2013; 2001].

nia, tym częściej podatek dochodowy może być oceniany przez podmioty zobowiązane do jego zapłaty jako danina nieuzasadniona i niesprawiedliwa, co jednocześnie osłabia motywację do dobrowolnego realizowania obowiązków podatkowych i zmniejsza efektywność fiskalną systemu podatkowego. Równocześnie im większa różnica między zyskiem rozporządzalnym (przed opodatkowaniem) a dochodem stanowiącym podstawę opodatkowania, tym prawodawca winien dokładniej wyjaśniać przesłanki, którymi kieruje się przy stanowieniu określonych regulacji, by ich obowiązujące brzmienie było zrozumiałe dla podatników i akceptowalne, samo opodatkowanie zaś neutralne względem procesów ekonomicznych podlegających tej daninie.

Jedną z immanentnych cech charakterystycznych dla prowadzenia działalności gospodarczej, niezależnie od aktu prawnego definiującego to zjawisko, jest osiągnięcie przez podatnika (przedsiębiorcę) „zarobku”³. Rzeczywisty i dający podstawę do rozwoju przedsiębiorstwa „zarobek” jest zaś możliwy jedynie wówczas, gdy przedsiębiorca osiągnie z tytułu wykonanych przez siebie czynności faktyczną zapłatę. Choć legalne definicje działalności gospodarczej nie uzależniają tak klasyfikowanej aktywności od otrzymania bądź nieotrzymania przez przedsiębiorcę faktycznego wynagrodzenia (nieotrzymanie wynagrodzenia od dłużnika nie oznacza, że przedsiębiorca wierzyciel nie prowadzi działalności gospodarczej czy też że traci status przedsiębiorcy), to jednak w sensie ekonomicznym dopiero faktyczna zapłata (niezależnie od jej formy) przesądza o bycie przedsiębiorstwa (jest niejako warunkiem *sine qua non* bytu przedsiębiorstwa). Pieniądz jest bowiem najdogodniejszą oraz najłatwiej rozporządzalną formą aktywów. Samo wygenerowanie i posiadanie prawa majątkowego w postaci wierzytelności (roszczenia o spełnienie określonego świadczenia), bez jego spieniężenia, nie zawsze będzie wystarczające, by w perspektywie długookresowej przedsiębiorstwo mogło należycie funkcjonować i się rozwijać.

3. Wierzytelności nieściągalne a podatek dochodowy

Kierowany do prawodawcy postulat nauki prawa podatkowego zapewniania w procesie stanowienia prawa realności podstaw opodatkowania nakazuje, by ostatecznemu opodatkowaniu podatkiem dochodowym podlegały jedynie te przysporzenia podatnika, które mają charakter trwałe (definitywny). Oparcie przez prawodawcę wymiaru podatku od dochodów z działalności gospodarczej na kategorii przychodów należnych (zasadzie memoriałowej) powoduje, że w tym zakresie podatek ten

³ Zob.: art. 2 ustawy o swobodzie działalności gospodarczej [Ustawa z 2 lipca 2004], art. 3 pkt 9 ustawy Ordynacja podatkowa [Ustawa z 29 sierpnia 1997], art. 5a pkt 6 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych [Ustawa z 26 lipca 1991], art. 2 ustawy o podatku od towarów i usług [Ustawa z 11 marca 2004].

de facto przybiera formę opodatkowania wstępnego⁴. Co do zasady dopiero spieniężenie wierzytelności pozwala na przypisanie przysporzeniu majątkowemu cech definitywności i daje podstawę do ostatecznego (trwałego) rozdziału osiągniętych przez przedsiębiorcę korzyści ekonomicznych (dochodu) pomiędzy niego (jako podatnika) oraz państwo (w wyniku pobrania podatku).

Z tych względów ustawodawca dopuszcza – m.in. w sytuacji pojawiających się trudności z wyegzekwowaniem należności od kontrahentów podatnika – możliwość urealniania podstawy opodatkowania podatkiem dochodowym poprzez uznawanie za podatkowy koszt uzyskania przychodów odpisów aktualizujących wartość należności czy też odpisywanie w ciężar kosztów wierzytelności nieściągalnych.

Przykładowe szczegółowe przesłanki decydujące o prawie podatnika do uznania za koszt podatkowy odpisu aktualizującego wartość należności zarachowanych uprzednio do przychodów należnych określają przepisy art. 16 ust. 2a pkt 1 ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych oraz art. 23 ust. 3 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych (m.in. śmierć dłużnika, otwarcie postępowania restrukturyzacyjnego). Zdarzenia te uprawdopodobniają bowiem nieściągalność wierzytelności. Podatnik ma wówczas prawo do obciążenia kosztów podatkowych wartością dokonanych zgodnie z przepisami ustawy o rachunkowości odpisów aktualizujących [Ustawa z 29 września 1994], przy czym kosztem podatkowym może być jedynie ta część wierzytelności, która uprzednio została zarachowana do przychodów należnych. W przypadku więc podatnika podatku od towarów i usług, na potrzeby prawa bilansowego odpis aktualizujący będzie obniżał wynik finansowy o pełną wartość odpisu, dla celów podatku dochodowego zaś – jedynie w kwocie odpowiadającej wartości netto sprzedaży (bez należnego podatku od towarów i usług). Wynika to wprost z brzmienia art. 16 ust. 1 pkt 26a ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych oraz art. 23 ust. 1 pkt 21 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych. Zgodnie z tymi przepisami, „kosztem uzyskania przychodów są odpisy aktualizujące wartość należności [...] od tej części należności, która była uprzednio zaliczona [...] do przychodów należnych”. Późniejsze odzyskanie należności przez podatnika jest przesłanką do rozwiązania odpisu aktualizującego oraz wywołuje obowiązek wykazania przez podatnika w sumie osiągniętych przychodów podatkowych tej części odpisu, która wcześniej uznana została przez niego za koszt podatkowy⁵.

W przypadku wierzytelności nieściągalnych, a więc takich, dla których prawdopodobieństwo odzyskania jest bliskie zeru, prawodawca przyznaje podatnikom prawo definitywnego zaliczenia do kosztów takich wierzytelności, posługując się następującym brzmieniem przepisu: „Nie uważa się za koszty uzyskania przycho-

⁴ Warto jednocześnie zaznaczyć, że co do zasady na ujęciu memoriałowym opiera się również kategoria podatkowych kosztów uzyskania przychodów (moment potrącalności kosztu podatkowego nie jest uzależniony od faktycznego opłacenia wydatku przez podatnika).

⁵ Zob. art. 12 ust. 1 pkt 4e ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych oraz art. 14 ust. 3 pkt 7c ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych.

dów wierzytelności odpisanych jako nieściągalne, z wyjątkiem wierzytelności, które uprzednio [...] zostały zarachowane jako przychody należne”⁶. Konstrukcja tego przepisu jest odmienna od tego, który odnosi się do odpisów aktualizujących. W przepisie dotyczącym nieściągalnych wierzytelności ustawodawca nie mówi już bowiem o „części należności”, ale wskazuje kategorię wierzytelności nieściągalnych (źródło przychodów), którą uznać można za koszt podatkowy (wierzytelność może bowiem nie być następstwem czynności skutkujących wcześniejszym powstaniem po stronie wierzyciela podatnika przychodów należnych, np. wierzytelność odsetkowa, czy z tytułu kary umownej).

Celem uzupełnienia analizowanego obszaru regulacji prawnopodatkowych należy wskazać również art. 16 ust. 1 pkt 39 ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych oraz art. 16 ust. 1 pkt 34 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych, zgodnie z którymi „nie uważa się za koszty uzyskania przychodów strat z tytułu odpłatnego zbycia wierzytelności, chyba że wierzytelność ta uprzednio [...] została zarachowana jako przychód należny”.

W kontekście brzmienia powyższych przepisów pojawia się pytanie, czy semantycznie zróżnicowanym dwóm fragmentom tekstu prawnego zawartym w jednej ustawie przypisywać należy różne znaczenie i czy racjonalny ustawodawca celowo w odmienny sposób reguluje wskazane w hipotezach dotyczących tych przepisów różne sytuacje? Czy oprócz argumentów natury prawnej (opartych na literalnej wykładni przepisów) istnieją argumenty natury ekonomicznej, które pozwalają przesądzić o prawidłowej wykładni obowiązujących regulacji?

Pomimo upływu kilkunastu lat od momentu wprowadzenia wskazanych regulacji⁷ problem ten wydaje się nie być rozwiązany. Do obecnego bowiem momentu poglądy zawarte w orzecznictwie sądów administracyjnych oraz stanowiskach organów podatkowych nie są jednolite.

Przy rozstrzygnięciu tego problemu należy zwrócić uwagę na kilka aspektów.

⁶ Na marginesie należy zaznaczyć, że na moment uznania wierzytelności za nieściągalną podatnik zobowiązany jest do wykazania w przychodach podatkowych równowartości odpisu, jeżeli uprzednio zaliczył go do kosztów podatkowych w związku z uprawdopodobnieniem nieściągalności tej wierzytelności. Czasem może się zdarzyć, że pomimo wcześniejszego spisania w ciężar kosztów uzyskania przychodów nieściągalnej wierzytelności, podatnikowi uda się ją „odzyskać”. Wówczas wierzytelność taka stanowi przychód podatkowy. Zob. art. 12 ust. 1 pkt 4 ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych oraz art. 14 ust. 3 pkt 7 ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych. Szczególnie regulacje w zakresie dotyczącym wierzytelności odnoszą się do sektora instytucji finansowych – banków, spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych (zob. m.in.: art. 12 ust. 4 pkt 15 lit. c), art. 12 ust. 4e-4f, art. 15 ust. 1h-1ha, art. 16 ust. 1 pkt 10 lit. e) ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych). Z uwagi jednak na relatywnie wąski krąg adresatów tych norm pozostają one poza nurtem zagadnień analizowanych w ramach niniejszego opracowania.

⁷ Art. 16 ust. 1 pkt 26a został dodany przez art. 1 pkt 8 lit. a) tiret piąte ustawy zmieniającej ustawę o podatku dochodowym od osób prawnych [Ustawa z 27 lipca 2002] z dniem 1 stycznia 2003 roku. Z tym samym dniem analogiczne zmiany zostały wprowadzone do ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych na mocy art. 1 pkt 23 lit. b) ustawy o zmianie ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych [Ustawa z 27 lipca 2002].

Po pierwsze, ustawodawca posługuje się pojęciami należność (w odniesieniu do odpisów aktualizujących) oraz wierzytelność (w odniesieniu do wierzytelności nieściągalnych lub wierzytelności zbywanych generujących straty). Z uwagi na brak legalnej definicji wierzytelności (prawo cywilne jej nie formułuje) należy przyjąć, że zastosowanie tych dwóch pojęć jest podyktowane próbą pogodzenia przez ustawodawcę podatkowego sfery prawa cywilnego oraz prawa finansowego. W doktrynie prawa cywilnego wierzytelność jest traktowana jako „odwrotność” długu – wierzytelność i dług są traktowane jako dwie strony tego samego stosunku prawnego (zobowiązania), zależnie od tego, czy rozpatrujemy go ze strony uprawnionej, czy zobowiązanej⁸. W prawie finansowym zaś odnajdujemy należność jako jedną z podstawowych kategorii aktywów. Do ustawy o rachunkowości [Ustawa z 29 września 1994] z dniem 1 stycznia 2002 r. dodano art. 35b odnoszący się do zasad aktualizowania wartości należności poprzez dokonywanie stosownych odpisów aktualizujących, do których to zasad wprost nawiązują znowelizowane od 2003 r. przepisy ustaw o podatkach dochodowych. W świetle wykładni systemowej zewnętrznej zastosowanie więc analogicznej nomenklatury w ustawie o rachunkowości oraz ustawach podatkowych należy uznać za w pełni uzasadnione. Jednocześnie wykorzystanie przez prawodawcę w ustawach podatkowych tych dwóch odmiennych pojęć (należność, wierzytelność) nie powoduje, że należy doszukiwać się szczególnych ograniczeń w ich znaczeniu, które by miały mieć wpływ na proces stosowania przywołanych regulacji prawnych. Pojęcia te można więc do celów podatkowych stosować zamiennie.

Po drugie, podnieść należy, że prawodawca jest uprawniony (albo raczej powinien) w procesie stanowienia norm prawnych różnicować skutki podatkowe dla odmiennych sytuacji, których zaistnienie powoduje powstanie obowiązku podatkowego. Wymaga tego postulat sprawiedliwości podatkowej pionowej – zasadzie tej w ujęciu przedmiotowym czyni zadość nierówne opodatkowywanie zdarzeń, które pod kątem prawnym i ekonomicznym nie są tożsame (równorzędne). Dopuszczać zatem należy założenie, że – w analizowanym przypadku – ustawodawca mógł chcieć ustanowić dla poszczególnych zdarzeń (stwierdzenie przez podatnika zagrożenia dla ściągalności wierzytelności, stwierdzenie faktu nieściągalności wierzytelności, odpłatne zbycie wierzytelności) odmienne zasady opodatkowania [Szołno-Koguc 2016, s. 164-172 (oraz literatura tam przywoływana)].

Po trzecie, dla oceny skutków podatkowych na gruncie ustaw regulujących zasady opodatkowania dochodów mogą mieć znaczenie również regulacje dotyczące innych podatków, jeżeli w istotny sposób wpływałyby one na sytuację ekonomiczną przedsiębiorcy i jego zdolność podatkową na potrzeby wymiaru podatku dochodowego. Na przykład możliwość odzyskania przez przedsiębiorcę podatku od towarów i usług w przypadku tzw. złych długów powoduje, że ponoszona przez podatnika

⁸ Od pojęcia wierzytelność należy również odróżniać pojęcie roszczenia, na co wskazuje się w doktrynie prawa cywilnego. Roszczenia są instrumentami służącymi zabezpieczeniu wykonania wierzytelności (prawa podmiotowego) [Mojak 2011, s. 17].

faktyczna strata ekonomiczna na wierzytelności spisywanej w ciężar kosztów jest mniejsza. Wówczas za nieuzasadnione należałoby traktować zaliczanie do kosztów uzyskania przychodów pełnej wartości wierzytelności, tj. również w tej części, która odpowiada faktycznie „odzyskanemu” przez przedsiębiorcę podatкови od towarów i usług (w drodze stosownej korekty podatku należnego). Odrębną (choć jednocześnie kluczową dla oceny skutków podatkowych na gruncie podatku dochodowego) kwestią jest to, czy prawo do zaliczania wartości nieściągalnych wierzytelności do kosztów podatkowych powinno być uzależniane od faktycznego dokonania przez przedsiębiorcę korekty podatku od towarów i usług (i faktycznego odzyskania przez wierzyciela podatku należnego), czy też wystarczające do oceny skutków podatkowych nieściągalnej wierzytelności w podatku dochodowym jest jedynie stworzenie przez ustawodawcę możliwości dokonania takiej korekty na gruncie regulacji dotyczących podatku od towarów i usług. Innymi słowy, czy dopiero odzyskanie podatku należnego (w wyniku korekty rozliczeń z zakresu podatku od towarów i usług) wiązałoby się z powstaniem przysporzenia majątkowego objętego podatkiem dochodowym (skutkującym obowiązkiem zwiększenia przychodów podatkowych lub zmniejszeniem kosztów uzyskania przychodów), czy też obowiązywać powinien pewien prawny automatyzm pomiędzy poszczególnymi podatkami, co by oznaczało, że samo przyznanie przez prawodawcę prawa do odzyskania należnego podatku od towarów i usług wyłączać powinno możliwość uwzględnienia przez wierzyciela w kosztach podatkowych pełnej wartości nieściągalnej wierzytelności. Wydaje się, że to pierwsze rozwiązanie gwarantuje lepsze dopasowanie ciężaru podatku dochodowego do zdolności płatniczej podatnika i jednocześnie czyni niezależnymi skutki podatkowe na gruncie ustaw o podatkach dochodowych od ewentualnych dodatkowych czynników, które wprowadzać mogą regulacje z zakresu podatku od towarów i usług.

Naczelny Sąd Administracyjny wielokrotnie podejmował problematykę wpływu nieściągalnych wierzytelności na wysokość podstawy opodatkowania podatkiem dochodowym.

W części orzeczeń⁹ sąd wskazuje na prawo podatnika do uznania za podatkowy koszt pełnej wartości wierzytelności nieściągalnej, a więc wraz z kwotą należnego podatku od towarów i usług, mimo że składający się na tę wierzytelność należny podatek od towarów i usług nie stanowił wcześniej przychodu podatkowego. W ocenie sądu „fakt zarachowania wierzytelności jako przychodu należnego jest wyłącznie przesłanką, której spełnienie umożliwia zaliczenie wierzytelności odpisanej i udokumentowanej jako nieściągalna, do kosztów uzyskania przychodów, nie determinuje jednak wysokości tej wierzytelności, którą można do tej kategorii zaliczyć. [...] Wierzytelność obejmuje należność, czyli środki pieniężne, które powinny wpłynąć do danego podmiotu od różnych kontrahentów. Ich źródłem jest

⁹ Zob. wyroki NSA: z 16 lutego 2016 r., sygn. akt II FSK 442/14; z 5 października 2006 r., sygn. akt II FSK 1208/05; z 31 maja 2010 r., sygn. akt II FSK 2273/10; z 22 marca 2011 r., sygn. akt II FSK 1948/09.

sprzedaż z odroczonej terminem płatności i towarzyszące temu problemy płatnicze. Natomiast podatek od towarów i usług obciąża dostawcę towarów i usług i musi być skalkulowany w cenie towaru lub usługi. [...] Nie można jej traktować jako należność netto w sytuacji, gdy w cenie towaru i usługi zawarty jest należny podatek od towarów i usług. Formalnym podatnikiem tego podatku jest bowiem sprzedawca lub podmiot świadczący usługi”.

Jednym z argumentów wykorzystywanych we wskazanych orzeczeniach dla uzasadnienia prawidłowości takiego poglądu, są wnioski zawarte w uchwale składu siedmiu sędziów NSA [Uchwała NSA z 11 czerwca 2012], w której dokonano wykładni przepisu art. 16 ust 1 pkt 39 ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych, odnoszącego się do zasad ustalania wysokości – stanowiącej koszt podatkowy – straty na zbyciu wierzytelności, i w której sąd m.in. analizował różnicę znaczeniową pomiędzy pojęciami wierzytelność oraz przychód należny. Zgodnie z tezą przedmiotowej uchwały zaliczenie do kosztów uzyskania przychodów straty z tytułu odpłatnego zbycia wierzytelności następuje przy uwzględnieniu wartości wierzytelności z należnym podatkiem od towarów i usług. Zdaniem NSA dzielenie pojęcia wierzytelność na przychód należny i podatek od towarów i usług jest konstrukcją sztuczną i może prowadzić do zaniżenia rzeczywiście poniesionej przez podatnika straty.

Inna grupa orzeczeń odmawia jednak podatnikom prawa do obciążania kosztów podatkowych wartością brutto nieściągalnych wierzytelności¹⁰. Argumentem przemawiającym za takim poglądem, w ocenie sądu, jest prawo podatnika do skorzystania z przewidzianej w art. 89a ustawy o podatku od towarów i usług możliwości skorygowania wysokości należnego podatku od towarów i usług o podatek należny, zawarty w tej wierzytelności (w odróżnieniu od zbycia wierzytelności, w której to sytuacji podatnik takiego prawa nie posiada)¹¹. Zachowana zostaje w takim przypadku zasada neutralności podatku od towarów i usług dla podatnika tego podatku, w związku z czym nie ma podstaw do obejmowania pojęciem przychody należne całej wartości zarachowanej wierzytelności celem jej odpisania w koszty, skoro jej część w postaci należnego podatku od towarów i usług może zostać rozliczona przez podatnika w inny sposób. Przy czym, jak wskazuje sąd, skorzystanie lub nieskorzystanie przez podatnika z możliwości wynikającej z art. 89a ustawy o podatku od towarów i usług nie ma wpływu na kosztową kwalifikację nieściągalnej wierzytel-

¹⁰ Tak w wyroku NSA z 26 kwietnia 2016 r., sygn. akt II FSK 901/14. Analogiczne stanowisko zostało wyrażone również w wyroku z 24 lutego 2016 r., sygn. akt II FSK 3875/13.

¹¹ Zgodnie z art. 89a ust. 1 ustawy o podatku od towarów i usług „podatnik może skorygować podstawę opodatkowania oraz podatek należny z tytułu dostawy towarów lub świadczenia usług na terytorium kraju w przypadku wierzytelności, których nieściągalność została uprawdopodobniona. Ustawodawca dalej precyzuje, że „korekta dotyczy również podstawy opodatkowania i kwoty podatku przypadającej na część kwoty wierzytelności, której nieściągalność została uprawdopodobniona”.

Art. 89a ustawy o podatku od towarów i usług został dodany z dniem 1 czerwca 2005 r. na mocy ustawy o zmianie ustawy o podatku od towarów i usług oraz o zmianie niektórych innych ustaw [Ustawa z 21 kwietnia 2005].

ności. Przy takim podejściu interpretacyjnym zarówno podatek od towarów i usług, jak i podatki dochodowe mogą być rozliczane odrębnie, bez zaburzenia właściwego dla każdego z nich rachunku podatkowego oraz bez uszczuplania majątku podatnika o nieotrzymany, a odprowadzony należny podatek od towarów i usług.

Tak restrykcyjne (drugie) podejście można poddać krytyce z następujących względów.

Po pierwsze, przesłanki nieściągalności wierzytelności w podatkach dochodowych oraz w ustawie o podatku od towarów i usług się nie pokrywają (na gruncie tej ostatniej nieściągalność wierzytelności uważa się za uprawdopodobnioną w przypadku, gdy wierzytelność nie została uregulowana lub zbyta w ciągu 150 dni od dnia upływu terminu jej płatności). Nie w każdym więc stanie faktycznym komplementarność tych regulacji zostanie zachowana, podatnikowi zaś nie zawsze zostanie zagwarantowana neutralność opodatkowania.

Po drugie, regulacje dotyczące prawa podatnika do skorygowania podstawy opodatkowania podatkiem od towarów i usług obowiązują dopiero od 1 czerwca 2005 r., a przepisy ustaw o podatkach dochodowych wskazujące na prawo podatników obciążania kosztów podatkowych nieściągalnymi wierzytelnościami obowiązywały również przed tą datą. Samo uchwalenie więc nowych regulacji dotyczących podatku od towarów i usług, bez odpowiednich zmian dostosowawczych w ustawach o podatkach dochodowych, nie powinno w tak istotny sposób wpływać na sposób wykładni przepisów odnoszących się do opodatkowania dochodów. Ustawy o podatkach dochodowych w zakresie, w jakim regulują problematykę zaliczania nieściągalnych wierzytelności do kosztów podatkowych, nie uzależniają skutków podatkowych w tych podatkach ani od szczegółowych rozwiązań prawnych zawartych w ustawie o podatku od towarów i usług, ani tym bardziej od zachowania podatnika (jego decyzji o korekcie lub nierozliczeń z tytułu podatku od towarów i usług w związku z wystąpieniem okoliczności potwierdzających nieściągalność wierzytelności). Ustawy o podatkach dochodowych nie uzależniają prawa obciążenia kosztów nieściągalnymi wierzytelnościami od jakichkolwiek dodatkowych warunków. Co do zasady jedynym warunkiem jest to, żeby wierzytelność była uprzednio zarachowana do kategorii przychodów należnych (przy czym, co jest właśnie problematyczne, ustawodawca nie precyzuje, czy w części, czy w całości). Konstytucyjny nakaz precyzyjnego określania przez prawodawcę zasad, na bazie których kształtowane są obowiązki podatkowe podatników, wymaga, aby podatnicy nie musieli domyślać się, jakie obowiązki na nich spoczywają, lecz winni zasady te bez większego wysiłku wyprowadzić wprost z obowiązujących przepisów, tym bardziej że stanu faktycznego będącego podstawą niniejszych rozważań nie można uznać za skomplikowany. Wydaje się, że w tym zakresie mogłaby znaleźć również zastosowanie zasada rozstrzygania wątpliwości ujawnionych w procesie stosowania prawa na korzyści podatnika, wyrażona w art. 2a ustawy Ordynacja podatkowa.

Po trzecie, najważniejsze, zaliczenie do kosztów podatkowych nieściągalnej wierzytelności w kwocie brutto wcale nie musi oznaczać, że podstawa opodatkowa-

nia podatkiem dochodowym będzie zaniżona, a przez to nieadekwatna do sytuacji ekonomicznej podatnika. Jeżeli bowiem podatnik najpierw zaliczyłby nieściągalną wierzytelność do kosztów podatkowych, a następnie skorzystał z przysługującego mu na mocy art. 89a prawa do skorygowania rozliczenia z tytułu podatku od towarów i usług, to – w świetle regulacji odnoszących się do opodatkowania dochodów – nie ma żadnych przeciwwskazań, aby w tym zakresie zmniejszyć koszty uzyskania przychodów (lub zwiększyć przychody) o wartość odzyskanego (zwróconego) podatku należnego. Ponadto art. 89a ustawy o podatku od towarów i usług nie ma charakteru obligatoryjnego. Ustawodawca posługuje się bowiem sformułowaniem: „podatnik może skorygować podstawę opodatkowania oraz podatek należny” a nie sformułowaniem „podstawę opodatkowania oraz podatek należny koryguje się”. Jeżeli podatnik z rozwiązania przewidzianego w ustawie o podatku od towarów i usług nie korzysta, a więc wybiera rozwiązanie korzystniejsze z budżetowego (fiskalnego) punktu widzenia, i nie odnosi korzyści ekonomicznej w postaci zwrotu pełnej kwoty należnego podatku od towarów i usług, to nie ma podstaw do tego, by fakt ten nie był uwzględniany w wysokości podstawy opodatkowania podatkiem dochodowym (wszak podatnik ponosi rzeczywistą stratę).

4. Zakończenie

Trudności w egzekwowaniu przez przedsiębiorców należności są jednym z problemów dostrzeganych przez polskiego prawodawcę. Do jego rozwiązania – w ramach realizowania funkcji pozafiskalnych – próbuje się również wykorzystać podatek dochodowy, bez jednoczesnego ograniczania jego funkcji fiskalnej (a wręcz przeciwnie, niejako przy okazji, poprzez jej wzmocnienie). W latach 2013-2015, zarówno w odniesieniu do osób fizycznych, jak i prawnych, obowiązywały regulacje obligujące przedsiębiorców do korygowania (zmniejszania) kosztów uzyskania przychodów w sytuacji nieuregulowania przez podatnika jego zobowiązań płatniczych¹². Pod koniec 2016 r. w ramach „Konstytucji dla biznesu” [Projekt z 18 listopada 2016] została zaprezentowana przez Ministra Finansów i Rozwoju koncepcja korekty wysokości podstawy opodatkowania podatkiem dochodowym (odpowiednio poprzez jej zmniejszenie lub zwiększenie) w związku z nieuregulowaniem wierzytelności/zobowiązania w terminie 120 dni od dnia upływu terminu płatności. Rozwiązanie to miałyby być uzupełnieniem regulacji zawartych w ustawie z 8 marca 2013 r. o terminach zapłaty w transakcjach handlowych. Niestety przez pół roku od przedsta-

¹² Na mocy ustawy o redukcji niektórych obciążeń administracyjnych w gospodarce [Ustawa z 16 listopada 2012] do ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych został dodany art. 15b, do ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych zaś – art. 24d. Z dniem 1 stycznia 2016 r. przepisy te zostały uchylone ustawą o zmianie ustawy - Ordynacja podatkowa oraz niektórych innych ustaw [Ustawa z 5 sierpnia 2015]. O problemach związanych ze stosowaniem tych przepisów zob. [Matysek 2014, s. 335-336].

wienia wstępnej wersji tej koncepcji nie doczekała się ona dalszych konkretnych prac legislacyjnych.

Z jednej więc strony prawodawca podejmuje próby wprowadzenia rozwiązań mających na celu eliminację problemów związanych z istnieniem nieuregulowanych przez dłużników płatności (niekoniecznie przeterminowanych), jednocześnie z drugiej strony nie jest w stanie zapewnić przejrzystych rozwiązań prawnych regulujących zasady postępowania w sytuacji, gdy wierzytelność okazuje się definitywnie nieściągalna. Sam fakt okresowego istnienia nieuregulowanych należności (nawet przeterminowanych) nie oznacza jeszcze istnienia straty ekonomicznej po stronie przedsiębiorcy. Bez wątpienia jednak rzeczywistą stratą jest brak możliwości wyegzekwowania należności przez przedsiębiorcę (np. w sytuacji istnienia majątku dłużnika niewystarczającego na pokrycie kosztów postępowania egzekucyjnego). Przede wszystkim więc tego rodzaju sytuacje winny być precyzyjnie regulowane przez przepisy podatkowe. Brak takich regulacji świadczy nie tylko o braku konsekwencji prawodawcy w konstruowaniu przyjaznego przedsiębiorcom otoczenia prawnego, lecz także o niskiej jakości obowiązujących regulacji prawopodatkowych. W związku z powyższym należy postulować wprowadzenie do ustaw o podatkach dochodowych odpowiedniego, wyraźnie wyodrębnionego w tekście prawnym merytorycznego bloku tematycznego (rozdziału w ustawie), kompleksowo regulującego problematykę skutków podatkowych zdarzeń, których przedmiotem są wierzytelności. Wniosek taki uzasadniony jest m.in. tym, że obecnie relatywnie rozbudowane zasady opodatkowania wierzytelności uregulowane zostały w poszczególnych ustawach o podatkach dochodowych w wielu miejscach (zostały „rozrzucone” w obrębie danej ustawy), co czyni je nieczytelnymi. Realizacja takiego postulatu czyniłaby jednocześnie zadość zasadom poprawnej legislacji [Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z 20 czerwca 2002], które w procesie stanowienia prawa wymagają od prawodawcy zarówno zachowania odpowiedniej precyzji, jak i uregulowania w ustawie danej dziedziny spraw w sposób wyczerpujący. Zgodnie z zasadą określoności przepisów prawa stanowienie przepisów niejasnych i niejednoznacznych jest uznawane za naruszenie zasady państwa prawnego [Garlicki 2009, s. 61; Wyrok TK z 27 listopada 2006].

Literatura

- Borowicz M., 2009, *Obrót wierzytelnościami. Aspekty prawne*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa.
- Borszowski P., Huchla A. (red.), 2014, *Podatkowy slalom przedsiębiorcy*, Studia Finansowoprawne, nr 3, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław.
- Garlicki L., 2009, *Polskie prawo konstytucyjne – zarys wykładu*, Liber, Warszawa.
- Gomułowicz A., 2001, *Zasada sprawiedliwości podatkowej*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa.
- Gomułowicz A., 2013, *Zasada sprawiedliwości opodatkowania*, [w:] Gomułowicz A., Małecki J., *Podatki i prawo podatkowe*, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa.

- Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, 2010, *Rynek zarządzania wierzytelnościami w Polsce oraz perspektywy jego rozwoju do 2014 roku*, Warszawa.
- Matysek G., 2014, *Potrącalność kosztu podatkowego w dyskursie o dysfunkcji polskiego podatku dochodowego*, [w:] Owsiak S. (red.), *Finanse w polityce makroekonomicznej państwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków, s. 335-336.
- Małecki P., Mazurkiewicz M., 2017, *CIT. Podatki i rachunkowość. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa.
- Mojak J., 2011, *Obrót wierzytelnościami*, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa, s. 17.
- Projekt z 18 listopada 2016 r. ustawy o uproszczeniach podatkowych dla przedsiębiorców, http://www.finanse.mf.gov.pl/documents/766655/5835968/5_projekt_ustawy_o_uproszczeniach_podatkowych_dla_przedsiębiorcow.pdf (07.05.2017).
- Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej”, Dz.U., 2016, poz. 283.
- Szablowska E., 2010, *Polski rynek wierzytelności*, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio H, vol. XLIV, 2, Lublin, s. 571-584.
- Szołno-Koguc J., 2016, *Dylematy sprawiedliwości podatkowej – równość i powszechność opodatkowania a przywileje podatkowe*, Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, nr 294, s. 164-172.
- Twardoch S., 2014, *Wybrane problemy wierzytelności nieściągalnych w podatku dochodowym od osób prawnych*, [w:] Borszowski P., Huchla A. (red.), *Podatkowy slalom przedsiębiorcy*, Studia Finansowoprawne, nr 3, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław.
- Uchwała NSA z 11 czerwca 2012 r., sygn. akt I FPS 3/11.
- Ustawa z 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej, Dz.U., 2016, poz. 1829 ze zm.
- Ustawa z 5 sierpnia 2015 r. o zmianie ustawy – Ordynacja podatkowa oraz niektórych innych ustaw, Dz.U., poz. 1197.
- Ustawa z 8 marca 2013 r. o terminach zapłaty w transakcjach handlowych, Dz.U., 2016, poz. 684.
- Ustawa z 11 marca 2004 r. o podatku od towarów i usług, Dz.U., 2016, poz. 710 ze zm.
- Ustawa z 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych, Dz.U., 2016, poz. 1888 ze zm.
- Ustawa z 16 listopada 2012 r. o redukcji niektórych obciążeń administracyjnych w gospodarce, Dz.U., poz. 1342.
- Ustawa z 21 kwietnia 2005 r. o zmianie ustawy o podatku od towarów i usług oraz o zmianie niektórych innych ustaw, Dz.U., nr 90, poz. 756.
- Ustawa z 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych, Dz.U., 2016, poz. 2032 ze zm.
- Ustawa z 27 lipca 2002 r. o zmianie ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych, Dz.U., nr 141, poz. 1179.
- Ustawa z 27 lipca 2002 r. o zmianie ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych oraz o zmianie niektórych innych ustaw, Dz.U., nr 141, poz. 1182.
- Ustawa z 29 sierpnia 1997 r. Ordynacja podatkowa, Dz.U., 2017, poz. 201 ze zm.
- Ustawa z 29 września 1994 r. o rachunkowości, Dz.U., 2016, poz. 1047 ze zm.
- Wyrok NSA z 5 października 2006 r., sygn. akt II FSK 1208/05.
- Wyrok NSA z 16 lutego 2016 r., sygn. akt II FSK 442/14.
- Wyrok NSA z 22 marca 2011 r., sygn. akt II FSK 1948/09.
- Wyrok NSA z 24 lutego 2016 r., sygn. akt II FSK 3875/13.
- Wyrok NSA z 26 kwietnia 2016 r., sygn. akt II FSK 901/14.
- Wyrok NSA z 31 maja 2010 r., sygn. akt II FSK 2273/10.
- Wyrok TK z 27 listopada 2006 r., sygn. akt K 47/04.